

TÜRÜK

2024, Yıl/Year: 12, Sayı/Issue: 38, ISSN: 2147-8872

TÜRÜK Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi

TURUK International Language, Literature and Folklore Researches Journal

Geliş Tarihi / Date of Received: 31.07.2024

Kabul Tarihi / Date of Accepted: 11.09.2024

Sayfa / Page: 1-13

Research Article / Araştırma Makalesi

Yazar / Writer:

 Doç. Dr. Kenan ACAR

Kocaeli Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı
Bölümü

kenan.acar@kocaeli.edu.tr

TÜRKİYE TÜRKÇESİ ATASÖZLERİNDE CÜMLE VURGUSU

Öz

Toplumların kendi kültür değerlerini, bilgi ve tecrübelerini geleceğe aktarma araçlarından biri de atasözleridir. Bu makalede kuşaktan kuşağa duygu aktarımının da aracı olan atasözlerinin özelliklerinden (akıllarda kalarak aktarımı kolaylaştırdığı hâlde çok dikkat çekmeyen) cümle vurgusu üzerinde durulacaktır. Çalışmada incelenen atasözlerinin önemli bir kısmının herhangi bir ögesinde bir kelime/kelime grubu öne çıkmakta, daha belirgin olarak söylenmekte, duygu aktarımına katkısı daha fazla olmaktadır. Kolektif tecrübelerle dayalı öğütler yoluyla insanları iyiye yönlendirme duygusunun atasözlerindeki dışavurumu olan cümle vurgusunun sıfatlar, zarflar ve yer belirten diğer kelimeler üzerinde bulunduğu görülmektedir. Bu tespitten hareketle çalışmada atasözleri sıfat vurgulu, zarf vurgulu ve yer vurgulu olarak üç ana gruba ayrılmış, yapılarına değinilmiştir. Cümle vurgusunun yoğunlaştığı ögelerin sıfat olduğu, onların da çoğunlukla öznenin bir niteliğini ifade ettiği görülmektedir. Cümle vurgusu sıfatlardan sonra en fazla (çoğunluğu fiillerden türetilmiş) zarfların üzerindedir. Yer belirten diğer sözlerde de cümle vurgusu bulunabilmektedir. İnsan odaklı sözlü kültür ürünleri olan atasözlerinde cümle vurgusu yoğunluğunun öznenin bir niteliği yani sıfatı üzerinde bulunması, insanın dikkatini (olumlu veya olumsuz yönüyle) o sığata çekerek kişiyi kötü bir birey olmaktan koruma, iyiye yönlendirme duygusunun sonucu olarak değerlendirilmiştir. Çoğunluğu hareket içerikli zarflardaki cümle vurgusu yoğunluğu ise kişiyi sebep-sonuç

ilişkinde dikkat çekerek yanlış davranışlardan koruma, doğruya yönlendirme duygusunun bir sonucu olmalıdır.

Anahtar Kelimeler: Türkiye Türkçesi atasözleri, cümle vurgusu, duygu aktarımı, vurgulu sıfat, vurgulu zarf.

SENTENCE STRESS IN TURKISH PROVERBS

Abstract

Proverbs are one of the ways that societies transmit their cultural values from one generation to the next. A word or combination of words stands out more than the others in any of the aspects of a large number of the proverbs examined in this study. It transfers emotion more effectively since it is expressed more clearly. Proverbs are known for their sentence stress on adjectives, adverbs, and place-indicating terms. This might be understood as an external manifestation of the goal to guide people toward the good through counsel based on collective experiences. Proverbs are categorized into three primary classes based on this observation: place-stressed, adverb-stressed, and adjective-stressed. Their corresponding structures are also covered. Adjectives have the strongest sentence stress in proverbs, and it is evident that they primarily convey a quality of the subject. After adjectives, adverbs (mostly derived from verbs) have the highest sentence stress. Place-indicating words can also contain sentence stress. Because proverbs are the byproducts of human-oriented oral culture, the fact that sentence stress is focused on an adjective—that is, an attribute of the subject—is interpreted as an attempt to keep the subject from being viewed negatively and to encourage them to be good by drawing attention to that attribute. Adverbs, which typically involve action, also have strong sentence stress because of an innate need to shield the reader from inappropriate behavior by emphasizing the cause-and-effect relationship and pointing them in the direction of appropriate behavior.

Key Words: Turkish proverbs, sentence stress, transposition of emotions, stressed adjective, stressed adverb.

GİRİŞ

Atasözleri, insan idrakinin tarihin derinliklerinden süzülerek gelen en özlü öğretici sözleridir. Bu kavramın en kapsayıcı tanımlarından biri, Türk Dil Kurumunun Türkçe Sözlük’ündeki “*Uzun deneme ve gözlemlere dayanılarak söylenmiş ve halka mal olmuş öğüt verici nitelikte söz, deme, mesel, sav, darbimesel*” ifadesidir. Güncel Türkçe Sözlük’te de aynı şekilde yer alan bu tanımdakilerin dışında atalarsözü, Türk lehçelerinde makal, takmak, nakıl, eytim, söyleyiş vb. terimlerle de anılmaktadırlar. Bütün toplumların kendi kültürünün renklerini taşıyan atasözlerine Arapçada mesel, Farsçada pend, Batı dillerindeyse çoğu İngilizcedeki proverb sözünü çağrıştıran adlar verilmiştir. Atasözlerini inceleyen bilim dalının adı ise *paremiyolojidir*.

Atasözlerinin en göze çarpan ortak özellikleri; hatırdı kalabilmek adına kısa, özlü, çoğu zaman nükteli olmaları, aynı gerekçeyle ölçü, kafiye, edebî sanat vb. edebî öğelere sahip

olmalarıdır. Akılda kalıcılık, çok ögeli olanlarda bunların yanında denge, paralelizm, karşıtlık ve devrik yapı ile sağlanmaktadır.

Türk atasözlerinin geçmişini Köktürk yazıtlarına kadar götürmek mümkündür. Ahmet Bican Ercilasun'un Dîvânu Lugâti't-Türk'teki atasözlerini ele aldığı eserinde verdiği bilgiye göre "Türk dilinin en eski metinleri olan bengütaşlarda Tunyukuk'un ağzından iki atasözü tespit edilmiştir" (Ercilasun 2020: 52). Uygur dönemi yazmalarındaki on üç atasözü ilk kez Reşit Rahmetî Arat tarafından yayımlanmış, Osman Fikri Sertkaya tarafından da incelenmiştir. (Aksu vd. 2022:16). İslami dönemin ilk eserlerinden özellikle Dîvânu Lugâti't-Türk, konusu ve formatı gereği atasözlerinin yoğunluğuyla dikkat çekmektedir. Şükrü Haluk Akalın, Aksu ve Toparlı ile ortak eserinin Sunuş bölümünde geçmişten bugüne Türk atasözleri ve bunlarla ilgili derleme ve yayın çalışmalarına ilgili oldukça ayrıntılı bilgiler vermiştir.

Türkiye'de atasözleriyle ilgili olarak yapılan çalışmaların Ömer Âsım Aksoy'un Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü, Metin Yurtbaşı'nın Sınıflandırılmış Atasözleri Sözlüğü, Aksu vd.'nin Türk Atasözleri Sözlüğü vb bazıları sözlük niteliğindedir. Korkut Tuna vd.'nin Benzerlikleriyle Türk Dünyasında Atasözleri, Özkul Çobanoğlu'nun Tarihte ve Günümüzde Türk Boylarının Ortak Atasözleri Sözlüğü, Çetin Pekacar'ın Kumuk Türklerinin Atasözleri, Bülent Hünerli ve Tudora Arnaut'un Gagauz Atasözleri vb. bazı çalışmalar, Türk Dünyası atasözlerini içermektedir. Bunların yanında Cem Dilçin'in Edebiyatımızda Atasözleri ve Ömer Asım Aksoy'un önderliğinde hazırlanan Bölge Ağzlarında Atasözleri ve Deyimler I-II ve Yaşar Tokay'ın Tanıklarıyla Harezmi-Kıpçak Türkçesinde Atasözleri ve Deyimler adlı eseri gibi atasözlerini çeşitli bağlamlarda ele alan çalışmalar da vardır.

Türk atasözlerinin içerik, yapı ve işleyişini ele alan çalışmalarda konuyla ilgili çeşitli sınıflandırmalar yapılmıştır. Bu çalışmanın konusu daha çok yapı ve işleyiş olduğundan, konularına göre yapılan sınıflamalar üzerinde durulmayacaktır. İçeriğin konu dışındaki unsurları, yapı ve işleyişle ilgili tasniflerden birkaçı şunlardır:

Türkiye Türkçesi atasözleriyle ilgili en kapsamlı çalışmalardan birini yapan Aydın Oy, atasözlerini ölçülerine göre üç heceliden on üç heceliye kadar on bir farklı gruba ayırmıştır. Oy'un sözünü ettiği "dörtlü tempo" ile söylenen atasözleri de ayrı bir grup olarak kabul edilebilir. (Çobanoğlu 2012:XI-XII, Oy 1972: 54-55'ten). Oy, atasözlerini cümle yapısı bakımından ise yedi gruba ayırmıştır: 1. İki basit cümleli tek atasözü, 2. Tek fiille biten gizli sıra cümleli atasözü, 3. İlk cümlesinin fiili korunup ikincisininin atılan devrik sıra cümleli, 4. Bir yanı olumlu bir yanı olumsuz basit cümleli sıralı cümle yapısında, 5. Bir yanı asıl, diğeri pekiştirme cümleli sıralı cümleli, 6. Ayrı basit cümlelerden oluşan sıralı cümleli, 7. Soru cümleli (Altun 2004: 80, Oy 1972: 91-96'dan).

Şerif Ali Bozkaplan, konuyla ilgili bir bildirisinde Türk atasözlerini şu alt gruplara ayırarak incelemiştir: 1. Zıtlıkla kurulmuş, 2. Tekrarlı, 3. Kafiyeli, 4. Aynı veya Yakın Seslerle Kurulmuş, 5. Sıfatlarla Kurulmuş, 6. Sayılarla Kurulmuş, 7. Eksilteli Cümlelerle Kurulmuş, 8. Emir Cümleli, 9. Mukayeseli, 10. İkillemeli, 11. Sorulu, 12. Paralel Anlatımlı 13. De- Fiiliyle Kurulmuş, 14. Devrik Cümleli (Bozkaplan 2004: 514).

DLT'deki atasözlerini kültürel kavramlaştırma açısından inceleyen Adnan Rüştü Karabeyoğlu, kendi ifadesiyle "savların bütününe değil, sadece coğrafya ve tabiat/doğa tecrübeleri

ile ilgili bitki, yer, gök ve su unsurlarını ihtiva eden örnekleri tercih etmiştir (Karabeyoğlu 2015: 4). Bu dört unsurla ilgili 48 atasözünü inceleyen Karabeyoğlu, atasözlerinin şiirsel yapıları üzerinde dururken bunlardaki önermelerin anlatım yapıları ve dizilişleri bakımından üçe ayrıldığını belirtir: 1. Dolaylı anlatım-doğrudan anlatım veya doğrudan anlatım-dolaylı anlatım, 2. Dolaylı anlatım-dolaylı anlatım, 3. Yalnızca dolaylı anlatım veya yalnızca doğrudan anlatım.

Ercilasun yukarıda anılan eserinde daha önceki yayınlarda yapılan altı farklı sınıflandırmayı vermiş, kendisi de onları yapı bakımından incelerken “tek kanatlı atasözleri- iki kanatlı atasözleri” biçiminde sınıflandırmıştır. Tek kanatlı olanları şartlı ve zarf-fiilli olan ve olmayanlar şeklinde ayırıp iki kanatlı olanlarda nazım unsurlarını ve kanatlar arasındaki anlam ilişkilerini de ele almıştır. Ercilasun, çalışmasında her iki gruptaki atasözlerini yüklemelerinin kipi bakımından da incelenmiştir. Ercilasun’un eserinin sonundaki 266 atasözü içeren listede her bir atasözünün sonunda [] içinde Matti Kuusi’nin Uluslararası Atasözleri Tip Sistemi’ndeki yeri de belirtilmiştir.

Cümle vurgusu (sentence stress), Zeynep Korkmaz tarafından “Konuşma sırasında, cümlenin anlamına bağlı olarak, kelimeler arasında yer değiştirebilen ve kelimelerin, kelime gruplarının kendi vurgularından daha kuvvetli olan vurgu” biçiminde tarif edilmiştir (Korkmaz 1992). Ahmet Topaloğlu tarafından ise “Konuşma sırasında, kelimelerin yüklendiği anlama göre cümledeki yerlerinin değişmesine sebep olan ve asıl vurgularından daha güçlü olan vurgu” şeklinde tanımlanmıştır (Topaloğlu 1989). Bu iki tanımın ortak noktası, cümle vurgusunun kelime veya kelime gruplarının asıl vurgusundan daha güçlü olduğudur. Ancak iki bilim adamının ayrıldıkları önemli bir nokta da vardır: Korkmaz’a ait tanımda vurgunun yer değiştirebileceği, Topaloğlu’nunkinde ise vurgunun kelimelerin yerinin değişmesine sebep olduğu ifade edilmektedir. Korkmaz’ın tanımı daha kapsayıcı görünmektedir. Çünkü bu çalışmada da görüleceği gibi cümle vurgusu kelime ve kelime gruplarının yerini değiştirebilmekle beraber değiştirmeyebilir de. Kelimeler, buldukları yerde de cümle vurgusuna tâbi tutulabilir.

Cümle vurgusu, daha yakın zamanlı kaynaklarda kendisini de kapsayan “titremleme” (intonation) terimiyle birlikte anılmaktadır. Berke Vardar’ın terim sözlüğünde titremleme, “Tümcenin ezgisini oluşturan ve seslem ya da sesbirimi aşan buyattaki öğeler üstünde yer alan yükseklik değişikliklerine verilen ad” diye tanımlanmıştır. (Vardar vd. 2002) Günay Karaağaç ise cümle vurgusunu şöyle tarif etmiştir. “Sözlü dil kullanımında, cümlenin anlamına bağlı olarak, öğeler arasında yer değiştirebilen ve öğelerin, söz öbeklerinin kendi vurgularından daha güçlü olan vurgudur krş. titrem, titremleme titrem birimi.” Titremlemenin Karaağaç’taki tanımı şöyledir: “titremleme (intonation) Titremleme bir söz dizimi vurgusudur; bu vurgu bir ezgi vurgusudur. (...) Vurgu sözün hecesi üzerinde, titremleme ise cümlenin ögesi üzerinde gerçekleştirilen bir anlatım aracıdır.” (Karaağaç 2022) Vardar yukarıdaki tanımının devamında titremlemenin anlama duygusal, yananlamsal ve coşkusal öğeler katarak bildiriye eşlik ettiğini ve cümlenin türüne göre değişiklik gösterdiğini de belirtmektedir. Titremlemenin ana unsuru olan titrem biriminin on farklı türüne değinen Karaağaç’ın verdiği bilgiler arasında titremlemenin söz, söz öbeği ve cümle gibi anlam değeri olan bir dil birimi olduğu, Türkçede titremlemenin yerinin titrem birimleri değiştirilerek veya şiddeti normalin altına veya üstüne çekilerek bazı genel bilgilerin ve dil kullanıcısının konu hakkındaki tutumunun yansıtılmaya çalışıldığı ve yeryüzünde hiç bir yazılı dil kullanımında cümle vurgusundaki bu değiştirmelerin işaretlenmediği gibi kayda değer bilgiler vardır.

Atasözlerinin anlamı üzerinde çalışan Kubilay Aktulun, anlam üzerinde yapılan çalışmalarda dilin göz ardı edilemeyeceğini şöyle ifade etmektedir:

Bir toplumun temel iyesi olan dilin göz ardı edilmesi, anlam üretim potansiyelinin dikkate alınmaması ciddi bir kayıp olacaktır. Kısacası içerik yanında dilsellik, türsellik ve sözcemele biçimleri bakımından atasözleri kültürel bir duruşu kendine özgü biçimsel özellikleriyle belli ederler. Anlam odakları aynı zamanda yapının içsel işleyişinde aranmalıdır (Aktulun 2021: 77).

Bu çalışmada yukarıdaki anlayıştan hareketle Türkiye Türkçesi atasözlerinin iç yapı ya da işleyiş özelliklerinden vurgu üzerinde durulmuş; atasözleri, muhatabının verilen mesajı anlamasını kolaylaştıran -bir bakıma anlamı pekiştiren- cümle vurgusu açısından ele alınmıştır. Atasözlerindeki cümle vurgusu çoğu zaman ilk anda sezilmemekte, ancak dikkat edildiği takdirde farkına varılmaktadır.

Karaağaç, Türkçe konuşanların çoğu zaman beden dilinden de yardım alarak başlıca şu on titrem birimini kullandıklarını ifade etmektedir: öfke, korku, nezaket, incinme, üzüntü, nefret, umursamazlık, mutluluk, utanma, şaşkınlık. Karaağaç'a göre insan ruhunun içlerinde onama, kabul ve ret dahil yüz kadar genel duygu ve düşüncesi, titremleme ile ifade edilmektedir.

Türk atasözlerinin her birinde vurgulanan, öne çıkartılan bir unsur vardır. Bunlar her ne kadar duyguların doğrudan dışa yansımaları değilse de bazılarında onaylatma, bazılarında kabul veya reddetme, çoğunda da yaşanmış kolektif tecrübelerle dayalı öğütler vererek karşısındaki kişiyi dış tehlikelerden koruma veya iyiye yönlendirme duygusunun dışa yansımalarıdır. Dikkat çekmek amacıyla cümlenin diğer unsurlarına göre daha vurgulu olarak söylenmektedirler. Atasözlerinin bazılarında özne, nesne veya diğer bir öğeyi niteleyen sıfatlar, bazılarında yer bildiren sözler, bazılarında da zaman, durum vb. hususları bildiren zarf niteliğinde sözler vurgulanmaktadır. Numan Kartal'ın Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü'ndeki 1010 atasözünün veri tabanı olarak alınıp cümle vurgusu bakımından incelendiği bu çalışmada yukarıda belirtilen durum dikkate alınarak Türkiye Türkçesi atasözleri vurgulanan unsurlar bakımından üç ana başlık altında incelenmiştir¹:

1. SIFAT VURGULU ATASÖZLERİ

Türk atasözlerinde sıfat kullanımı çok yoğundur. Çoğunlukla özne bazen de nesne durumundaki ismi niteleyen sıfatlarla yüklemdeki eylem veya durum arasında sebep-sonuç ilişkisi vardır. Özne yahut nesne, bu sıfatla vurgulanan niteliğinden dolayı (olumlu, olumsuz ya da nötr anlamda) yüklemdeki (genellikle geniş zamanda anlatılan) sonuç (hareket veya durum) ortaya çıkar. Bu ilişkiden dolayı bu çalışmada sıfat vurgulu tamlama vb. unsurlar yüklemiyle birlikte verilmiştir. Çalışmada incelenen 1010 atasözünden cümle vurgusu belirgin 331 atasözünün büyük çoğunluğu oluşturan 259'u sıfat vurguludur.

Türk atasözlerinden sıfat vurgulu olanlara bir bütün olarak bakıldığında şunlar söylenebilir²:

¹ Verilen örnek atasözlerinde vurguyu taşıyan unsur tekse *eğik*, birden fazlaysa *koyu eğik* yazılmıştır.

² Söylenmeyen kelime, kelime grubu veya ekler Ø işaretiyle gösterilmiştir.

Öznesi sıfat vurgulu atasözlerindeki sıfatların büyük çoğunluğu fiillerden sıfat fiil ekleriyle türetilmiştir. Yer aldıkları tamlamaların ekseriyetinde tamlanan eksiltiştir. Tamlama “**sıfat fiil+ Ø isim**” yapısındadır.

Öznesi sıfat vurgulu atasözlerinde sıfat tamlaması bulunan cümlelerin çoğunluğu, geniş zamanda çekimlenmiş fiil cümlesidir. Onları isim cümleleri izlemektedir. Diğer kiplerde çekimlenmiş fiilerin yer aldığı fiil cümlesi çok azdır.

Öznesi sıfat vurgulu atasözlerinde sayıca ikinci sırada bulunan tamlama yapısı, “**sıfat fiil+yalın isim**” yapısıdır. Bunların da çoğunluğu, geniş zamanlı bir cümle içinde yer almakta, onu sırasıyla isim cümleleri ve diğer kipler izlemektedir.

Öznesi sıfat vurgulu atasözlerinde sıfat fiil eklerinden en çok kullanılanı, –An’dır. Sonra -Dik eki gelmektedir.

Sıfat-fiil ekleriyle kurulan sıfatların bulunduğu her dört cümleden üçü olumlu, biri olumsuz cümledir.

Diğer ögelerin vurgulandığı atasözlerinde de -An sıfat fiil eki ağırlıklıdır. Bu atasözlerinin diğer ortak özelliği, yüklemelerinin çoğunlukla emir kipinde çekimlenmiş bir fiil olmasıdır.

Bu konunun ayrıntıları ve örnekleri aşağıdadır:

1.1. Öznenin Niteliğini Vurgulayan Sıfatlar

Sıfat vurgulu 259 atasözünde vurgulu olan sıfatların çok büyük çoğunluğu (246’sı), öznenin herhangi bir niteliğini öne çıkartmaktadır. Bu sıfatları içeren atasözleri, (sıfatlar öznenin yüklemle olan sebep-sonuç ilişkisini belirlediği için) yüklemelerine göre üç ana grupta incelenmiştir: Yükleme geniş zamanlı fiil olanlar, yükleme diğer kiplerde çekimlenmiş fiil olanlar ve isim cümlesi yükleme taşıyanlar.

1.1.1. Sıfat Tamlamalı Özne + Diğer Ögeler + Geniş Zamanlı Fiil

Çoğunluğu oluşturan bu yapıdaki atasözlerinin sayısı 190, özne vurgulu 246 atasözünün içindeki oranı %77, 24’tür. Bunlar da öznedeki sıfatın yapısına göre “tamlayanı sıfat fiilli olanlar” ve “tamlayanı diğer sıfatlardan oluşanlar” şeklinde iki gruptur:

1.1.1.1. Tamlayanı Sıfat-Fiilli Özne + Diğer Ögeler + Geniş Zamanlı Fiil

Kısaca “*Yapılan hareket, sonucu doğurur!*” şeklinde formüleleştirilebilecek bu yapıdaki atasözleri, 105 adettir ek. Kendi grubundaki 190 atasözü içinde çoğunluğu (%55,26) oluşturmaktadır. (Yalın bir isim olan) tamlananı söylenenler ve eksiltelenler biçiminde iki grupta toplanabilir. Büyük çoğunluğunda (yerine “kişi” kelimesini koyabileceğimiz) tamlanan eksiltilmektedir. Böyle atasözleri insanlarla ilgilidir. Eksiltme, yapılan genellemenin kapsamını genişletmektedir. Tamlananı eksiltilmeyip açıkça belirtilen öznelerse genellikle insan dışı varlıklardır. Bu iki grup atasözleri aşağıda verilmiştir:

“**Sıfat-fiil + Yalın İsim+ [Diğer Ögeler] +Geniş Zamanlı Fiil**” yapısındaki atasözlerinin büyük çoğunluğu –An sıfat fiil ekini taşımaktadır (11 adet). Öznesi sıfat fiilli atasözü örnekleri şunlardır: -An: “*Görünen köy kılavuz istemez.*”, “*Yumurtlayan tavuk bağırgan olur.*”, -AcAk:

“*Akacak* kan damarda durmaz.”, “*Isıracak* it [köpek] dişini göstermez.”; **-mA**: “*Ismarlama* hac, hac olmaz.”, **-mAz**: “*Eğilmez* baş kesilmez.”, **-mİş**: “*Ölmüş* eşek kurttan korkmaz.” **-DİK**: “*Ayağa değmedik* taş, *başa gelmedik* iş olmaz.” vb. (Sıfat-fiil eki, öznedeki bir isim veya sıfat tamlamasının içinde iyelik ekli olarak da bulunabilir: “*Şeriatın kestiği* parmak acımaz.”, “*Ummadığın* taş baş yarar.” vb.)

“**Sıfat-fiil+ Eksiltilmiş (Ø) İsim + [Diğer Ögeler]+ Geniş Zamanlı Fiil**” yapısındaki “*Ava giden avlanır.*”, “*Ağlatan gülmez.*” vb. atasözlerinde sıfat tamlamasının tamlanan (isim) kısmı eksiltilmiştir. Böyle atasözlerinin tamamının (85 adet) öznesindeki sıfat tamlaması, **-An** sıfat fiil ekiyle kurulmuştur. Öznesi sıfat fiilli böyle atasözlerinin örnekleri şunlardır: **Fiil-An-(I/A)r**: “*Gelen gidene* rahmet okutur.”, “*Minareyi çalan* kılıfını hazırlar.”, **Fiil-An-mAz**: “*Elden gelen* öğün olmaz”, “*Takdirle yazılan* tedbirle bozulmaz.” (Eksiltilmiş isim, öznedeki isim tamlamasının tamlayanında genitif ekli olarak bulunabilir: “*Kazanmayanın* kazancı kaynamaz.”, “*Ramazanda yalan söyleyenin* bayramda yüzü kara olur.” vb.)

1.1.1.2. Tamlayanı Diğer Sıfatlı Özne+ Diğer Ögeler + Geniş Zamanlı Fiil

Bu atasözleri kısaca “*Belirtilen sıfata sahip özne, yüklemdeki eylemi yapar ya da o harekete maruz kalır!*” şeklinde formüleleştirilebilir. Bu yapıdaki atasözleri, 85 adettir. Kendi grubundaki 190 atasözü içindeki oranı %44,74’tür. Bunlar da (yalın bir isim olan) tamlananı söylenenler ve eksiltilenler biçiminde iki gruptur:

“**Sıfat + Yalın İsim+ [Diğer Ögeler] +Geniş Zamanlı Fiil**” yapısındaki gruba “*Altın anahtar her kapıyı açar.*” örneği verilebilir. En sık kullanılan sıfat, “**her**” belirsizlik sıfatıdır. Örnekleri şunlardır: **Sıfat+Yalın İsim.....-(I/A)r**: “*Kara* haber tez duyulur.”, “*Yanlıs* hesap Bağdat’tan döner.”, **Sıfat+Yalın İsim.....-mAz** yapısında: “*Eski* dost düşman olmaz.”, “*Her* taş baş yarmaz.”.

“**Sıfat+ Eksiltilmiş isim (Ø)+ [Diğer Ögeler] +Geniş Zamanlı Fiil**” yapısına “*Huyulu huyundan vazgeçmez.*” örneği verilebilir. Bu tip atasözlerinde paralel ve karşıt ögelerin fazladır. “*Aç* esner, *âşık* gerinir.”, “*Huyulu* huyundan vazgeçmez.”vb. (Eksiltilmiş isim, öznedeki isim tamlamasında genitif ekli olarak bulunabilir. Sözelimi “*Mazlumun ahı*, indirir *şahı.*” atasözündeki “mazlumun ahı” ifadesi, “mazlum kişinin ahı” demektir. Yukarıdakilerin aksine bunlarda paralellik ve karşıtlıklar azdır.)

1.1.2. Sıfat Tamlamalı Özne + Diğer Ögeler + Diğer Kiplerde Fiil

Sayısı sadece 17, özne vurgulu 246 atasözünün içindeki oranı %6,91’dir. Bunlar da öznedeki sıfatın yapısına göre “tamlayanı sıfat fiilli olanlar” ve “tamlayanı diğer sıfatlardan oluşanlar” şeklinde ikiye ayrılabilir.

1.1.2.1. Tamlayanı Sıfat-Fiilli Özne + Diğer Ögeler + Diğer Kiplerde Fiil

“**Sıfat-fiil + Yalın isim [Diğer Ögeler] +Diğer Kipler**” şeklindeki ilk grubuna şu örnekler verilebilir: “*Bana dokunmayan yılan bin yaşasın.*”, “*Sabreden derviş*, muradına ermiş.”.

“Sıfat-fiil + Eksiltilmiş (Ø) isim [Diğer Ögeler] +Diğer Kipler” yapısındaki ikinci gruba “Acıyan uyumuş, acıkan uyumamış.”, “Görmemiş görmüş, bayılmış ölmüş.” ve “Söyleyenden dinleyen ârif gerek.” örnekleri verilebilir.

Sıfat-fiil, atasözlerinin bir kısmında özne konumundaki bir isim tamlamasının içinde bulunabilmektedir: “Doğru söyleyenin bir ayağı üzengide gerek.”

1.1.2.2. Tamlayanı Diğer Sıfatlı Özne+ Diğer Ögeler + Diğer Kiplerde Fiil

Sayıları az olan bu grup atasözleri iki şekilde görülmektedir:

“Sıfat + Yalın isim (Ø) [Diğer Ögeler] + Diğer Kipler” yapısındakilere “Ağrısız baş mezarda gerek.” ve “Bir deli kuyuya taş atmış, kırk akıllı çıkaramamış.” örnekleri verilebilir. (Bazılarında özne konumundaki bir isim tamlamasının içinde sıfat bulunabilmektedir: “Deli dostun olacağına, akıllı düşmanın olsun.”, “Sarı altının olacağına sarı samanın olsun.”vb.)

“Sıfat + Eksiltilmiş (Ø) isim [Diğer Ögeler] +Diğer kipler” yapısına da “Evli evine, köylü köyüne.” ve “Yalancının evi yanmış, kimse inanmamış.” örnekleri verilebilir. (Bir atasözünde özne konumundaki bir isim tamlamasının içinde sıfat bulunmaktadır: “Doğru söyleyenin bir ayağı üzengide gerek.”)

1.1.3. Sıfat Tamlamalı Özne + Diğer Ögeler + İsim Cümlesi Yüklemleri

Öznesindeki sıfat vurgulanan atasözlerinin içinde nicelik bakımından ikinci sırada yer almaktadır. Sayısı 39, özne vurgulu 246 atasözünün içindeki oranı %15,85’tir. Bu yapıdaki atasözleri de öznedeki sıfatın yapısına göre “tamlayanı sıfat fiilli olanlar” ve “tamlayanı diğer sıfatlardan oluşanlar” şeklinde iki grupta ele alınabilir:

1.1.3.1. Tamlayanı Sıfat-Fiilli Özne + Diğer Ögeler + İsim Cümlesi Yüklemleri

“Sıfat-fiil + Yalın İsim (Ø) [Diğer Ögeler] +İsim Cümlesi Yüklemleri” yapısında “Malını yemesini bilmeyen zengin, her gün züğürttür.”, “Veren el, alan elden üstündür.” vb. atasözleri vardır. (Sıfat-fiil, bazılarında özne konumundaki bir isim tamlamasının içinde -genellikle iyelik ekli olarak- bulunabilir: “Gören gözün hakkı vardır.”)

“Sıfat-fiil + Eksiltilmiş Ø isim+[Diğer Ögeler] +İsim Cümlesi Yüklemleri” yapısı, öncekinden daha yaygındır. “Gemisini kurtaran kaptandır.” vb. Bazılarının yüklemde bildirme eki (+DİR), bulunmakta (“Gemisini kurtaran kaptandır.”, “Yuvayı yapan dişi kuştur.”. vb.), bazılarındaysa eksiltilmektedir: “Düşmez kalkmaz bir Allah.”, “El ile gelen düğün bayram.” vb. (Sıfat-fiil, bazılarında özne konumundaki bir isim tamlamasının içinde -genellikle iyelik ekli olarak- bulunabilir. “Ağzına tat bulaşanın gözü pekmez tulumundadır.”, “Kişinin çektiği dili belâsıdır.” vb.)

1.1.3.2. Tamlayanı Diğer Sıfatlı Özne + Diğer Ögeler + İsim Cümlesi Yüklemleri

“Sıfat+ Yalın isim (Ø) +[Diğer Ögeler] +İsim Cümlesi Yüklemleri” yapısındakiler çoğunluğu oluşturur. Bunlara “Doğru söz acıdır.” örneği verilebilir. Bunların da yüklemine bazısında (+DİR) bildirme eki mevcut olup bazılarında yoktur. Bulunanlara “Bir günlük beylik beyliktir.” ve “Her düşüş bir öğrenıştır.”, bulunmayanlarsa “Analı kuzu, kınalı kuzu.” ve “Bin dost az, bir düşman

çok.” örnekleri verilebilir. (Böyle atasözlerinden birinde özne konumundaki bir isim tamlamasının içinde sıfat bulunmaktadır: “**Bir** elin nesi **var**, **iki** elin sesi **var.**”)

“Sıfat+ Eksiltilmiş Ø isim +[Diğer Ögeler] +İsim Cümlesi Yükleme” yapısındakiler azdır. Öznelerinde bir isim tamlamasının içinde sıfat bulunmaktadır: “**Tok** ağırlaması **güçtür.**”, “**Zengin**in iki dünyası da **mamurdur.**” vb.

1.2. Diğer Ögelerin Niteliğini Vurgulayan Sıfatlar

Bu yapıdaki atasözleri öznenin niteliğini vurgulayanlara göre çok azdır. Sıfat vurgulu 259 atasözünde vurgulu olan sıfatlardan sadece 13’ü özne dışındaki diğer ögelerin bir niteliğini öne çıkartmaktadır. Özneden sonra en fazla yer tamlayıcısının niteliğinin vurgulandığı atasözü mevcut olup (8 atasözü) nesne ve zarfların niteliğini vurgulayanlar oldukça azdır.

Özne dışındaki ögelerin nitelendiği sıfat vurgulu bu atasözlerinin biri hariç (“**Az eli aştı gör, çok eli işte gör.**”) çoğunluğu, sıfat fiil ekleriyle yapılmıştır. En sık kullanılan sıfat-fiil eki –**An** olup (8 kez) diğerleri (-AcAk, –mA, -Dİk ve -mİş) sadece birer kez kullanılmıştır.

Bu gruptaki atasözleri üçe ayrılır. Bunlar ve örnekleri şunlardır:

1.2.1. Yer Tamlayıcısının Niteliğini Vurgulayan Sıfatlar

Bunların “**Gelen gidene** rahmet okutur.”, “**Uyuyan yılanın kuyruğuna basma.**” vb. bazılarında yönelme ekli yer tamlayıcısı, “**Herkesin geçtiği köprüden sen de geç.**”, “**Kork Allah’tan korkmayandan.**” vb. bazılarındaysa ayrılma ekli yer tamlayıcısı vurgulanmaktadır.

1.2.2. Zarfın Niteliğini Vurgulayan Sıfatlar

“**Dilden gelen elden gelse**, her dilenci padişah olur.”, “**Minareyi yaptırmayan, yerden bitmiş sanır.**” vb. örnekleri vardır.

1.2.3. Nesnenin Niteliğini Vurgulayan Sıfatlar

“**Az eli aştı gör, çok eli işte gör.**”, “**Damdan düşen, damdan düşenin** hâlini bilir.” gibi örnekleri mevcuttur.

2. ZARF VURGULU ATASÖZLERİ

Bunlar sıfat vurgulu atasözlerine göre oldukça azdır. Cümle vurgusu taşıyan 331 atasözünün içinde sadece 41’inde (%12,39) cümle vurgusu zarfın üzerindedir Büyük çoğunluğunda hareket içeren, fiilden türetilmiş zarflar vurgulanmıştır. İki grupta toplanabilirler³:

2.1. Zarf-Fiil Ekleriyle Türetilen Zarf İçerenler

Türk atasözlerinin bir kısmında öne çıkartılan, vurgulu olarak söylenen; olması ya da olmaması istenen olaylar, (yüklemlerle bu olay arasında sebep sonuç ilişkisi kurularak) “**Abdal ata binince bey oldum sanır**” ve “**Mart çıkmadıkça dert çıkmaz**” örneklerindeki gibi bu olayı ifade eden fiilden zarf-fiil ekleriyle türetilmiş zarflar yardımıyla dile getirilmiştir. Zarf vurgulu 41 atasözünün 37’sinde (%90,24) vurgulu unsur olan zarf bu yapıdadır.

³ Cümle vurgusuna katkıda bulunacak sebep-sonuç ilişkisi içermediği için atasözlerindeki diğer zarflar dikkate alınmamıştır.

Zarf-fiil vurgusunun en fazla iki kalıpta yoğunlaştığı görülmektedir. İstenen ve nötr davranış ve durumlarda ağırlıklı olarak **-mAyInca/-mAdIkça/-mAdAn + mAz**, istenmeyenlerde ise çoğunlukla **-Inca + (A/I)r** kalıbı kullanılmaktadır. İfade ettikleri istenen, istenmeyen ve nötr davranış veya durumlara göre örnekleri şunlardır:

a) **-Inca + (A/I)r** : İstenen: “Hak **deyince** + *akan sular durur*”, “İki gönül **bir olunca** + *samanlık seyran olur*”. İstenmeyen: “Araba **devrilince** + yol gösteren **çok olur**”, “Kurt **kocayınca** + köpeğin **maskarası olur**”, Nötr: “Eşeğin canı **yanınca** + attan yörük olur”.

b) **-Inca + mAz**: İstenen: “Sen bilirsin **deyince** + kavga **olmaz**”.

c) **-mAyInca/-mAdIkça/-mAdAn + -mAz**: İstenen: “Gök **ağlamayınca** + yer **gülmez**”, “Mart **çıkmadıkça** + dert **çıkamaz**”, İstenmeyen: “Kul **azmayınca** + Hak **yazmaz**”. Nötr: “Şimşek **çakmadan** + gök **gürlemez**”, “Kul **sıkışmayınca** + Hızır **yetişmez**”.

d) **-mAyInca/-mAdIkça/-mAdAn + (A/I)r**: Nötr: “Göz **görmeyince** + gönül **katlanır**”.

e) **-mAyInca/-mAdIkça/-mAdAn + sIn**: İstenen: “Sakal bıyığa **denk olmayınca** + berber **ne yapsın**”.

f) **-(I)sA+(A/I)r**: İstenmeyen: “Sık **gidersen** dostuna+ **yatar** arka üstüne”.

g) **...a....a+(A/I)r** : Nötr: “Üzüm üzümüne **baka baka** + **kararır**”.

h) **-mAklA+ (A/I)r**: İstenen: “Borç **ödemekle-** yol **yürümekle** + **tükenir**”.

i) **-(Ar/-mAz)sA + (A/I)r**: İstenen: “Yağmur **yağsa+kış olur** + *kişi hâlini bilse+hoş olur*”. İstenmeyen: “Zor kapıdan **girirse** + şeriat **bacadan çıkar**”. Nötr: “Palamut **çok biterse** +kış **erken olur**”.

i) **-(Ar/-mAz)sA + -sIn**: İstenmeyen: “Davacın kadı **olursa** + yardımcın **Allah olsun**”.

j) **-(Ar/-mAz)sA + Emir (t.2.ş.)** : İstenmeyen: “Zaman sana **uymazsa** + sen zamana **uy**”.

k) **Emir (t.2.ş.)+ de bağlacı + Emir (t.2.ş.)**: İstenmeyen: “Üzümünü **ye de** +bağını **sorma**”.

l) **Fiil1-(A/I)r – Fiil2-(A/I)r + Fiil1-(A/I)r – Fiil2-(A/I)r** sıralı cümleler: İstenen: “At **ölür** - meydan **kalır** +yiğit **ölür**-şan **kalır**”.

Bunlar nicelik olarak aşağıdaki tabloda gösterilmiştir:

	İstenen	İstenmeyen	Nötr	Toplam	Durum-Davranış Çoğunluğu
[-mAyInca/-mAdIkça/-mAdAn +mAz]	5	1	5	12	istenen
[-mAyInca/-mAdIkça/-mAdAn +(A/I)r]			1	1	nötr
[-mAyInca/-mAdIkça/-mAdAn + sIn]:	1				istenen
[-Inca + (A/I)r] :	3	8	1	12	istenmeyen
[-Inca + mAz]:	1			1	istenen
[-(I)sA+(A/I)r]:		1		1	istenmeyen
[...a....a+(A/I)r:]			1	1	nötr

[-mAklA+ (A/I)r]:	1			1	istenen
[-(Ar/-mAz)sA + +(A/I)r]:	1	1	1	3	
[-(Ar/-mAz)sA + -sIn]:		1		1	istenmeyen
[-(Ar/-mAz)sA + Emir (t.2.ş.)] :		2		2	istenmeyen
[Emir (t.2.ş.)+ de bağlacı + Emir (t.2.ş.)]		1		1	istenmeyen
[Fiil1-(A/I)r – Fiil2-(A/I)r + Fiil1-(A/I)r – Fiil2-(A/I)r sıralı cümleler]	1			1	istenen
TOPLAM	13	15	9	37	

Tablo 1: Cümle Vurgulu Atasözlerindeki Zarf-Fiil Eklerinin Durum-Davranış Dağılımı

2.2. Anlamca Zaman Belirten (İsim + Bulunma hâli eki yapısında) Zarf İçerenler

Bulunma hâli eki almış bazı isimler; bazı atasözlerinde yere değil, zamana vurgu yapmaktadır. “X (X’in x’i) + y’de + Geniş Zamanlı Fiil ” yapısındaki bu atasözleri çok azdır. İncelediklerimizin içinde bulunanlar şunlardır: “*Abanın kadri yağmurda bilinir*”, “*Demir tavında dövülür*”, “*Dost, kara günde belli olur*” “*Gençliğin kıymeti ihtiyarlukta bilinir*”, “*Temiz iş altı ayda çıkar*”.

3. YER VURGULU ATASÖZLERİ

Türk atasözlerinin bazılarında “*Ağacın kurdu içinde olur.*”, “*Tarla çayırda, bağ bayırda.*” örneklerindeki gibi yer ya da mekân öne çıkartılmıştır. Bunların tamamının yüklemi geniş zamanlıdır. Ya geniş zamanda çekimlenmiş bir fiil ya da bildirme ekiyle fiilleşmiş bir ögedir. Bütün içinde oldukça az bir yer tutan bu atasözleri, üç farklı cümle kuruluşu yapısındadır:

X (X’in x’i) + y’de + Geniş Zamanlı Fiil / İsim Yüklem.

Çoğunluğu oluşturan bu atasözlerinin öznesi tektir. Örnekleri şunlardır: “*Kimsenin ahi kimsede kalmaz*”; “*Taş yerinde ağırdır*”, “*Çiftçinin ambarı sabanın ucundadır*”. vb.

X, z’de ; y , t’de + Geniş Zamanlı Fiil / İsim Yüklem.

Sayıda az olan bu yapısındaki atasözlerinde genellikle birbirinin karşıtı iki özne vardır. Çoğunlukla birbirinin çeşitli bakımlardan karşıtı iki farklı yer vurgulanır. Örnekleri şunlardır: “*Derviş tekke*de, Hacı *Mekke’de* bulunur”, “*Tarla çayırda*, bağ *bayırda*” vb.

X, y’de değil; z’de + Geniş Zamanlı Fiil / İsim Yüklem.

Miktar bakımından üçüncü sırada yer alan bu yapıda da özne tektir. Ancak birbirinin karşıtı iki farklı yer vurgulanır: “*İnsan doğduğu yerde değil doyduğu yerde yaşar.*” vb.

SONUÇ

Türkiye Türkçesi atasözlerindeki cümle vurgusunu konu alan bu çalışmada incelenen 1010 atasözünden 331’inde (%32,77) cümle vurgusu diğer atasözlerine göre daha belirgindir. Cümle vurgusu ile çoğunlukla öznenin bazen diğer öğelerin ya da yüklemde belirtilen bir eylem veya durumun bir niteliği öne çıkartılmakta, atasözünün muhatabının dikkatinin onun üzerinde yoğunlaşması sağlanmaktadır.

Cümle vurgulu 331 atasözünde en çok vurgulanan unsur sıfatlar olup sıfat vurgulu atasözlerinin sayısı 259, bütün içindeki oranı. %78,24'tür. İkinci sırada zarf vurgulu atasözleri (41, %12,39), üçüncü sırada ise yer vurgulu atasözleri (31, %9,37) gelmektedir. Her üç grupta da cümle vurgulu unsurla yüklemdeki hareket veya durum arasında sebep-sonuç ilişkisi vardır.

Sıfat vurgulu 259 atasözünün ezici çoğunluğunda (246, %94,98) cümle vurgusu öznenin herhangi bir niteliğini öne çıkartmaktadır. Öznenin (yahut diğer atasözlerinde öteki ögelerin) bu sıfatla vurgulanan niteliğinden dolayı yüklemdeki sonuç (hareket veya durum) ortaya çıkar. Bu sonuç olumlu, olumsuz ya da nötr olabilir. İnsanların (cümle vurguyla daha belirgin bir biçimde ifade edilen) bu sıfatları taşıyan kişi, durum veya varlıklar karşısında almaları gereken tutumu teşvik yahut tavsiye ettiklerinden dolayı böyle atasözlerinin dörtte üçünden fazlasında (190, %77,24) genel hüküm veya durumları anlatmaya elverişli olan geniş zaman kipi kullanılmıştır.

Cümle vurgusu öznesindeki sıfat üzerinde olan atasözlerinde bu sıfat yani tamlayan genellikle bir sıfat fiil ekiyle türetilmiştir. Böyle bir sıfat taşıyanların sayısı 105, bütüne oranı %55,26'dır. Diğer sıfatlarda bu sayı ve oran 85 ve %44,74'tür. Öznesi veya diğer ögeleri sıfat vurgulu 259 atasözünden sıfat fiil ekleriyle türetilen 144'ünde (%55,59'unda) çoğunluğu -An ekiyle türetilen 126 atasözü (%87,5) oluşturmaktadır. Fiil tabanlı sıfatların daha çok kullanılması, atasözleriyle verilen öğütte olumlu görüldüğü için tavsiye edilen yahut olumsuz bulunduğu için kaçınılması istenen davranışlara dikkat çekmek istendiği şekilde yorumlanmalıdır.

Sıfat vurgulu 259 atasözünden diğer sıfatlarla kurulan 115'inde en sık kullanılan sıfat, 11 defa geçen "her" belirsizlik sıfatıdır. Bu belirsizlik sıfatının genelleme yapmaya elverişli olması ve "Her kuşun eti yenmez", "Her arı bal yapmaz" örneklerinde olduğu gibi bazı durumlarda insanların seçici davranması gerektiğini öğütlemesidir.

Atasözlerinde amaç, en az sözle en çok şeyin anlatmaktır. Nitekim bu çalışmada belirlenen sıfat vurgulu 259 atasözünden 137'sinde (%52,9) sıfat tamlamasının tamlananının yani ismin söylenmesine ihtiyaç duyulmamış yani bu unsur eksiltiştir.

Zarf vurgulu 41 atasözünün 37'sinde (%90,24) vurgulu unsur olan zarf, bir fiilden zarf fiil eki yardımıyla türetilmiştir. İstenen ve nötr davranış ve durumlarda ağırlıklı olarak [-mAyIncA/-mAdIkçA/-mAdAn+mAz], istenmeyenlerde ise çoğunlukla [-IncA + (A/I)r] kalıbı kullanılmaktadır. Az sayıda da olsa cümle vurgusunun hâl eki almış bir isimden kurulu zarfın üzerinde bulunduğu atasözleri vardır. Zarf vurgulu atasözlerinde cümle vurgusuyla diğer ögelere göre öne çıkartılarak daha belirgin hâle getirilen davranışın yüklemdeki sonucu doğuracağı, dolayısıyla atasözünün muhatabının ona göre bir tutum alması gerektiği öğütlenmektedir. Bu tutum bazı atasözlerinde o davranıştan kaçınmak veya ona yönelmek, bazılarında ise o duruma göre tavır almaktır.

Sayıları diğerlerine oranla daha az olan yer vurgulu atasözlerinde de muhatabın dikkatini başka yerlerden ayırarak sadece belirtilen yer veya yöne çekilmesi amaçlanmakta, dinleyen kişinin oraya odaklanması istenmektedir.

Atasözü teriminin bir eşdeğeri de “atalar sözü”dür. Atalar kendilerinden sonraki kuşaklara sadece tecrübe ve düşüncelerini değil, aynı zamanda (çoğu zaman ancak dikkat edildiğinde farkına varılan) cümle vurgusu yoluyla bazı öğelere kattıkları duygularını da aktarmıştır.

Kaynaklar

- Akalın, Şükrü Halûk vd. (2011). *Türkçe Sözlük*, 11. Bsk., Ankara: TDK Yay.
- Aksoy, Ömer Asım (2020). *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü 1 Atasözleri Sözlüğü*. İstanbul: İnkılâp.
- Aksoy, Ömer Asım vd. (2009). *Bölge Ağzlarında Atasözleri ve Deyimler I-II*. İstanbul: Türk Dil Kurumu Yay.
- Aksu, Belgin Tezcan vd. (2022). *Türk Atasözleri Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yay.
- Aktulun, Kubilay (2021). “Ortak Duyuş Biçimi Olarak Atasözlerinin Anlambilimi”. *Millî Folklor*, S. 131 (Güz 2021), s.75-86.
- Altun, Mustafa (2004). “Türk Atasözleri Üzerine Sentaktik Bir İnceleme”. *Akademik Araştırmalar Dergisi*, S. 21 (Mayıs-Temmuz 2004), s. 79-91.
- Bozkaplan, Şerif Ali (2004). “Atasözlerinin Yapı ve İşleyiş Biçimlerine İlişkin Bir Örneklem Modeli”. *V. Uluslararası Türk Dili Kurultayı 20-26 Eylül 2004. Bildirileri I*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yay., s. 513-552.
- Çobanoğlu, Özkul (2012). “Atasözlerinin Dil ve Üslup Özellikleri” (Metin Yurtbaşı'nın *Sınıflandırılmış Atasözleri Sözlüğü*'nün Giriş Bölümü, s.V-XXI), İstanbul: Excellence Publishing.
- Çobanoğlu, Özkul (2020). *Tarihte ve Günümüzde Türk Boylarının Ortak Atasözleri Sözlüğü*. Ankara: Akçağ Yay.
- Dilçin, Cem (2018). *Edebiyatımızda Atasözleri*. Ankara: Türk Dil KurumuYay.
- Ercilasun, Ahmet Bican (2020). *Dîvânu Lugâti't-Türk'teki Şiirler ve Atasözleri*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yay.
- Hünerli, Bülent ve Tudora Arnaut (2022). *Gagauz Atasözleri*. Çanakkale: Paradigma Akademi Yay.
- Karaağaç, Günay (2022). *Dil Bilimi Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yay.
- Karabeyoğlu, Adnan Rüştü (2015). *Dîvânu Lugâti't-Türk'te Savlar ve Kültürel Kavramlaştırma*. İstanbul: Kesit Yay.
- Kartal, Numan (1999). *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*. İstanbul: İnkılâp Yay.
- Korkmaz, Zeynep (1992). *Grammer Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yay.
- Pekacar, Çetin (2006). *Kumuk Türklerinin Atasözleri İnceleme-Metin-Dizinler*, Ankara: Yazarın Yayını.
- Tokay, Yaşar (2019). *Tanıklarıyla Harezmi-Kıpçak Türkçesinde Atasözleri ve Deyimler*. Ankara: Grafiker Yay.
- Topaloğlu, Ahmet (1989). *Dil Bilgisi Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Ötüken Yay.
- Tuna, Korkut vd. (2023). *Benzerlikleriyle Türk Dünyasında Atasözleri*. İstanbul: Boğaziçi Yay.
- Vardar, Berke vd. (2002). *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Multilingual Yay.
- Yurtbaşı, Metin (2012). *Sınıflandırılmış Atasözleri Sözlüğü*. İstanbul: Excellence Publishing.